

УДК 378.311+159.99

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-6>

Скрипник Анатолій Юрійович

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
skranat@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-3812-918X

Михайлик Артур Олександрович

кандидат історичних наук, доцент,
викладач кафедри професійної та спеціальної освіти,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
skranat@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-3189-6535

«МОТИВАЦІЯ» І «МОТИВ» ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКТИВІЗАЦІЇ УЧНІВ

У статті розглянуто зародження, розвиток та сучасний стан розробки одного з важливих психологічних явищ у сучасній освіті – мотивацію учнів до навчання. Показано, що мотиваційна сфера є досить динамічною і піддається змінам. З'ясовано, що усвідомлення мотивації може використовуватися з метою саморегуляції поведінки через актуалізацію певних мотивів, зміну їхньої ієрархії, залучення додаткових мотивів та керування власною поведінкою. Вивчення проблем мотивації є цілісним комплексом, який охоплює проблематику активації, стимулювання, управління та реалізації спонукань.

Вступ. Сучасні реалії, зокрема через тотальне поширення інформаційних технологій у всі сфери життя та впливу на формування свідомості молодшої людини інтернет-ресурсів, соціальних мереж та блогеросфери, негативно відбиваються на мотивації під час навчання. Серед учнів молодшого та середнього шкільного віку вона перебуває на досить низькому рівні або взагалі відсутня. Таким чином, цей фактор став досить великою проблемою сучасної української школи, адже на початку навчання у школярів закладаються зерна бажання навчатися, цікавість до самого процесу навчання, відповідальність, а також самостійність до опрацювання матеріалу. На жаль, школярі дуже швидко втрачають через певний період навчання у школі мотивацію до навчання.

Мета дослідження – окреслити і систематизувати історіографію проблеми визначення дефініцій понять «мотив» та «мотивація»; науково обґрунтувати еволюцію досліджень із урахуванням психолого-педагогічних умов та педагогічних засобів формування мотивації у школярів до навчання.

Результати. У статті зроблено науковий огляд праць представників різних психологічних шкіл і напрямів, які займалися проблематикою мотивації в освіті і суспільстві. Окреслено сучасні пріоритетні вектори теоретичних і практичних досвідів науковців та їх результатів.

Ключові слова: мотивація, мотив, навчання, освіта, учні, дослідження.

Skrypnyk Anatolii Yuriiovych

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Inclusive Education, Rehabilitation and Humanitarian Sciences, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

Mykhailik Artur Oleksandrovyh

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Teacher of the Department of Professional and Special Education, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

“MOTIVATION” AND “MOTIVE” AS A MEANS OF PSYCHOLOGICAL PEDAGOGICAL ACTIVIZATION OF PUPILS

The paper considers origin, development and current state of one of the significant concepts in psychology – pupils' motivation to study. The sphere of motivation is dynamic and subject to changes. Motivation as a considered process can be used in order to behavioral self-regulation via certain motives, transformation of their hierarchy, application of optional motives, and in view of behavior. Problems of motivation study constitute a research sphere comprising activation, stimulating, regulation, and realization of urges.

Introduction. Contemporary realities, via total spread of information technologies in all spheres of life in particular and the influence of Internet resources, social networks and blogs on the formation of consciousness of a young person have a negative impact on learning motivation. Pupils of elementary and middle school are especially low motivated. The problem has become significant as far as the initial stage of education is responsible for the original attitude towards learning, knowledge acquisition, self-study and material search. Unfortunately, schoolchildren lose motivation to studying within a short period.

The research objectives: to single out and systematize the historic background of the concepts' "motive" and "motivation" definitions, to present the scholarly approaches evolution considering psychological and pedagogical surrounding and educational tools of motivation formation.

Results. The paper presents the analytical survey of different psychological scholarly trends and approaches involved in the research of motivation in education and society. It interprets the contemporary directions of theoretical and practical experience in the field as well as the results.

Key words: *motivation, motive, learning, education, pupils, research.*

Вступ. Виклики і вимоги українського суспільства у XXI ст. передбачають наявність у його громадян належної базової та фахової освіти, а також усвідомлення і готовності до навчання впродовж майже всього життя. Тому саме сучасна українська школа має створити належні психолого-педагогічні умови для розвитку та подальшої самореалізації майбутньої особистості, а у перспективі – забезпечити формування нових поколінь українців, які мають бути готові взяти на себе подальший розвиток Української держави. Відповідно, без створення дієздатної системи підготовки дітей до цілеспрямованого навчання, формування мотивації до навчальної діяльності й опанування знань зміст освіти не може бути ефективним.

Потрібно зазначити, що проблема мотивації навчання завжди була і є актуальною в освітній діяльності для багатьох науковців і педагогів-практиків в усіх куточках світу. За результатами соціологічних опитувань у різних країнах, 85% учнів не цікаво на уроках. Науковці розглядають мотивацію як важливий і необхідний компонент навчання і виховання починаючи з молодших школярів. У Концепції Нової української школи (НУШ) зазначено, що формування мотивації у школярів є головною метою всієї навчальної діяльності для педагогів. Завдання полягає у прищепленні дитині любові до навчання, формуванні ґрунтовної та життєздатної мотивації, яка буде головною спонукою до досягнення її мрій у майбутньому.

Мета і завдання статті. В процесі локального дослідження необхідно розглянути підходи і трактування науковцями понять «мотив» і «мотивація», а також розмежувати такі концепти, як «навчальна і учбова діяльність», «навчання», «учіння». Доцільно проаналізувати психолого-педагогічні джерела, розкрити вікові особливості мотивації навчання у працях провідних учених, піддати аналізу діяльність і погляди фахівців у царині теоретичних рекомендацій щодо подолання такого явища, як зниження інтересу до навчання, та виокремити психолого-педагогічний інструментарій формування мотивації в учасників навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотиваційна сфера особистості – досить глибоке поняття, але до своєї структури воно включає цілу низку мотивів. Завдяки ним виражаються індивідуальні психологічні особливості, її взаємодія із оточуючими, її діяльність і загальний прояв як індивіда. Таким чином, варто розглядати мотивацію як двобічний елемент навчального процесу, а саме: по-перше, це мотивація вчителя (викладача) до процесу своєї професійної діяльності; по-друге, мотивація учня (студента) до засвоєння знань.

«Мотив» у психології та педагогіці – це внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії.

«Мотивація» – це система спонукань, які зумовлюють активність учня і визначають її спрямованість.

Апріорі втрата мотивації, тобто інтересу, який діти втрачають під час навчання, без сумніву, стане негативним відбитком на процесі формування їх як особистостей. Якщо у дитини відсутня цілеспрямованість, бажання вчитися та отримувати нові знання і навички, це призводить до зупинки формування цілісної гармонійної особистості. Існував і нині продовжує існувати факт важливої освітньо-педагогічної проблеми, яка турбувала і продовжує турбувати науковців, якій приділяється значна увага у працях сучасних українських та зарубіжних фахівців.

Огляд енциклопедичної та спеціальної літератури з цієї проблеми дозволив виділити й узагальнити основні етапи розробки і вивчення запропонованої теми. Особливістю є те, що ці поняття дослідники розглядали з різних кутів і точок зору, намагаючись знайти причини мотивації як психологічного явища.

«Психологічна енциклопедія» подає таке визначення поняття «мотивація»: це «система мотивів або стимулів, спонук людської поведінки та діяльності» [18, с. 215]. В «Українському педагогічному словнику» поняття «мотивація» розглядається як «система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки» [7, с. 176]. У «Психологічному тлумачному словнику» «мотивація» трактується як «сукупність стійких мотивів, спонук, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності особистості, її поведінки» [20, с. 155].

Окреслення меж понятійної сфери аналізованого психологічного явища дало можливість фахівцям здійснювати подальшу розробку на теоретичному та практичному рівнях.

Для радянського періоду характерне стимулювання мотивації учнів до навчання за допомогою ідеологічних засад та догм. Аналіз психолого-педагогічних джерел 70-х–90-х рр. XX ст. дозволяє зробити такий висновок. Загальні потреби та мотивація людської діяльності у радянському суспільстві стали полем наукових інтересів О. Леонтєва. У своїй теорії діяльності він вживає термін «мотив» як щось об'єктивне, у чому ця потреба виражається або конкретизується, за яких умов і відповідно до якої діяльності. А тому розуміння мотиву набуває «определенної потреби» і виражається як внутрішній мотив особистості відповідно до певної діяльності. У галузі освітньої діяльності працювали М. Алексєєва та М. Матюхін, які намагалися обґрунтувати мотивацію до навчання радянських школярів, тісно пов'язуючи її з офіційною комуністичною ідеологією [1, с. 61].

В. Асеев зазначав, що в людини, яка формується як особистість, закладені мотиваційні резерви, які важливо вчасно розкрити і використати для особистого зростання та блага всього суспільства [2, с. 5].

Група авторів на чолі з М. Варієм намагалася сформулювати нові мотивації навчання школярів у зв'язку з реформуванням та частковими змінами у системі радянської освіти у 80-х рр. ХХ ст. Вчені тлумачать мотив як «все, що спонукає активність дитини» [3, с. 114], відносячи до розглядуваного поняття не тільки предмети об'єктивної дійсності і явища свідомості, але і потреби. Вони зазначають, що «мотив» досить складно розглядати як певний «об'єктивний предмет». Адже потреба у виконанні поставленого завдання вчителем може мати різні мотиви. Для когось із учнів важлива похвала вчителя, обіцяний подарунок від батьків або зацікавленість до самого процесу виконання завдання. А тому поняття «мотив» є досить складним і багатовимірним.

П. М'ясоїд, характеризує мотив як свідомий стимул, вважає, що він у своїй конкретній змістовності формується в міру того, як людина враховує, оцінює, зважає обставини, в яких перебуває, і усвідомлює мету, яка з'являється перед нею [15, с. 234]. Для учасників навчального процесу характерним є те, що усвідомлений мотив, як стимул до навчання, є ще несформованим. Адже зміна ігрової діяльності на навчальну потребує процесу адаптації. Н. Каньоса погоджувався з думкою П. М'ясоїда та вважав, що мотивом учинку є «той стимул, що приводить до його завершення» [10, с. 333]. Д. Узнадзе розглядав мотив як «складне психологічне утворення, яке виникає внаслідок багатоступеневого процесу мотивації» [24, с. 357]. Адже сам процес навчальної мотивації складається із багатьох складників мотивів навчання.

Фундатор сучасної психологічної науки в Україні, засновник Інституту психології академік Г. Костюк вважав, що будь-яка діяльність людини завжди полімотивована, тобто її зумовлюють і підтримують різні мотиви. А ієрархія цих мотивів досить стихійно складається впродовж розвитку особистості під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [12, с. 204].

Його послідовник, директор Інституту психології імені Г. Костюка академік С. Максименко з позицій генетичної психології розглядає особистість у всіх проявах. Її витoki, структурні компоненти, мотивації та внутрішній світ. Одним з джерел розвитку особистості є навчання, в процесі якого індивід має використовувати власну життєву енергію і силу [15, с. 177].

С. Підлісна вважає, що розвиток особистості школяра у молодшому шкільному віці відбувається насамперед у сфері провідної на певному етапі онтогенезу діяльності, а саме учбової. Основною закономірністю розвитку упродовж навчання є зміна соціальної позиції на соціальну позицію школяра. Але характерним є й те, що передусім зберігається потреба у грі. Ігрова діяльність має велике значення для розвитку спонукальної сфери учня, в тому числі й для розвитку свідомого бажання вчитися [17, с. 82].

На думку Т. Грабовської та О. Киричука, мотив є одним з основних рушіїв активності. У навчальній

діяльності переважають пізнавальні мотиви, які спонукають здобувати нові знання [8, с. 13].

С. Занюк звертає увагу на самоорганізацію учнів як невід'ємний компонент комплексної системи педагогічного впливу, що включає самонавчання, самоуправління, самоконтроль та самооцінку. Всі ці складники є позитивним наслідком свідомої вмотивованості [9, с. 59].

В. Климчук за результатами власних емпіричних досліджень виявив три рівні розвитку внутрішньої мотивації: ситуативний, ситуативно-ціннісний та суб'єктно-ціннісний. Розвиток внутрішньої мотивації в рамках його моделі полягає у поступовому переході від ситуативного до суб'єктно-ціннісного рівня. Рух по цих рівнях забезпечується досвідом внутрішньо мотивованої поведінки і переходом набутих поведінкових стратегій до ціннісної сфери. Процес такого розвитку супроводжується низкою феноменів, які мають відношення переважно до змін у ціннісній сфері особистості [11, с. 74].

Т. Гладіш вважає, що протиріччя між необхідністю здійснювати учнями навчальну діяльність у повному обсязі та відсутністю в них внутрішньої потреби до навчання є актуальною проблемою сучасної освіти. Тому постає важливе завдання – дослідити та науково обґрунтувати основи формування мотивації навчальної діяльності учнів [6, с. 150–152].

В. Шищенко розглядає мотиваційний компонент навчання у загальній структурі навчального процесу у сучасній школі. Вивчаючи та узагальнюючи погляди дослідників різних галузей науки (філософія, психологія, педагогіка), приходять усвідомлення важливості позитивної мотивації до навчання та пізнавального пошуку. Дослідниця вважає, що негативне ставлення до навчання може бути викликане низкою суб'єктивних причин, що пов'язані з особливостями самих школярів. А саме відсутністю навчальних, наукових, професійних інтересів, нехтуванням необхідністю широкої освіти, збідненими ідеалами, домінуючією матеріальних потреб [26, с. 150; 156].

Л. Мар'яненко вважає позитивний психологічний тандем учителя і учня запорукою формування ціннісних орієнтирів у навчанні. У такого вчителя учень може відчути, що значить бути собою, може спробувати проявити себе нестандартно, по-новому. Отже, такий учень починає внутрішньо «рухатися до творчості», а позитивна особистісна взаємодія вчителя з учнем у процесі виявлення творчих здібностей стає ключовим моментом у формуванні мотивації до навчального процесу [15, с. 47].

Зміст понять мотиву і потреби розглядали у своїх працях європейські й американські спеціалісти.

Ж. Ньюттен у своїй концепції «духовної людини», яка спирається на одну з основних його ідей – взаємодію індивіда із середовищем, рушійною силою рівноваги, досягнення якої постійно прагне людина, є мотивація [29].

Д. Мак-Клелланд із групою колег вивчав людські спонукування. Результатом цих досліджень стала теорія мотивації чи «Теорія трьох потреб», у якій базовий складник відігравали три її елементи. Це моти-

вація досягнення (прагнення домогтися найкращого розв'язання складних проблем) – потреба в успішності; мотивація причетності (потреба налагоджувати гарні стосунки з оточуючими людьми) – потреба у приналежності; мотивація влади (прагнення впливати на поведінку інших) – потреба у владі [27; 28].

А. Маслоу обґрунтував і розвинув теорію мотивації і поведінки споживачів, яка знайшла широке застосування в економіці [4, с. 430].

Дослідники А. Вотерман, Е. Десі, Д. Каннеман, Р. Раян звернули увагу на те, що важливим мотивом розвитку особистості є психологічне благополуччя, яке забезпечується не тільки внутрішнім, фізичним і психічним благополуччям, але і станом духовно-морального здоров'я та соціального середовища [3].

Природно, що чимало науковців розглядають потребу як активність до будь-якої діяльності. На думку Ю. Кушніра, «те, що, відображаючись у голові людини, спонукає діяльність, спрямовує її на задоволення певної потреби, називається мотивом цієї діяльності» [13, с. 45]. Р. Уоскіна також розглядає «мотив» як спонуку [25, с. 107]. На думку більшості вчених, спонукати мотивами до будь-якої діяльності можуть інтерес, бажання та усвідомлення чогось важливого.

Спираючись на висновки науковців, є підстави розглядати процес навчання як потребу для кожного учня через формування мотивації до цього процесу. Різні бачення, інтерпретацію та підходи до мотиву об'єднав і систематизував В. Семиченко. Вчений структурував це поняття та виділив його основні ознаки: мотив як спонукання; мотив як потреба; мотив як намір; мотив як ціль; мотив як стан; мотив як оцінювання; мотив як емоції; мотив як стійкі властивості особистості; мотив як першопричина активності [22].

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що мотив є складним психологічним утворенням, завдяки якому людина вчиняє свідомі дії, для яких підґрунтям є збудження, активність, мотив є також кінцевим продуктом психічної діяльності у досягненні вибраної мети.

«Мотивація» – одне із базових глибинних понять у психології – також ще не отримала однозначного розуміння й тлумачення серед наукових шкіл і напрямів. Зокрема, С. Максименко вважає, що мотивація є багатовимірним утворенням окремих мотивів, потреб, цілей, намірів, інтересів, ідеалів, цінностей. Науковець розглядає навчальну мотивацію як взаємопов'язану структуру із низки спонук, які в процесі діяльності школярів можуть змінюватися. А тому формування мотивації розглядається як цілісна мотиваційна сфера школяра [14, с. 98].

С. Занюк зазначає, що мотивацією можуть бути не тільки чинники, але і такі ситуативні елементи, як вплив оточення, певні ситуації, специфіка діяльності тощо. Вони можуть бути мінливими і динамічними, а також впливають на активність особистості загалом [8]. Це підтвердження ми знаходимо у навчальній діяльності школярів, адже для багатьох із них успіхи однокласників і бажання бути найкращим є ефективною мотивацією.

Науковці також виокремлюють два головних компоненти мотивації: процесуальний і результативний.

Процесуальний компонент супроводжує увесь процес навчальної діяльності. Він лежить в основі самої діяльності, на ньому будується сам зміст навчання. Дитина навчається писати, рахувати, читати, з часом виконувати більш складні логічні завдання. Школяр включається в процес усвідомленого сприймання, засвоєння і відтворення знань та навичок. І багатьох із них він захоплює повністю. Але, як і будь-який процес, він потребує результату. Тому результативний компонент посідає важливе місце у навчанні. Адже потрібно подолати багато труднощів, щоб досягнути відповідного результату.

Результативна мотиваційна настанова дуже часто відіграє провідну роль у школярів у разі досягнення своєї цілі. Дуже багато дітей під час навчання спрямовують свої зусилля саме на результат, а не на процес. Ми вважаємо, що це правильний підхід у формуванні мотивації до навчання. Зусилля вчителів і батьків повинні бути спрямовані саме на формування процесуального компонента навчання. Школярі повинні отримувати задоволення не тільки від результату, але і від процесу. Головним завданням учителів є створення всіх умов для ефективного навчання, підтримання інтересу та створення мотивації успіху завдяки засвоєнню знань, умінь і навичок. Завдяки усвідомленню мотиви набувають функції особистісного смислу, відбувається їхнє зрушення на свідомі цілі, підпорядкування об'єктивній логіці завдань.

Будь-яка поведінка людини, її діяльність аналізується певною сукупністю мотивів, що підтверджує думку М. Алексєєвої, Г. Костюка про те, що «мотивацією називається система мотивів, яка є актуальною для певної людини» [11]. Аналогічне визначення подане у короткому психологічному словнику за редакцією В. Войтка: «Мотивація – це система мотивів, що визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини» [19].

Висновки і пропозиції. Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволив констатувати, що термін у широкому значенні використовується в усіх галузях психології і педагогіки, які досліджують причини і механізми цілеспрямованої поведінки особистості як у процесі навчальної, так і професійної діяльності.

Поняття мотивації є надзвичайно багатограним і його можна розглядати із позицій різних наукових підходів та із різними аспектами щодо діяльності особистості. Мотивація – це сукупність спонук, мотивів, інтересів, прагнень, цілей, мотиваційних настанов, які є рушійною цілеспрямованою силою розвитку особистості. Мотивація слугує джерелом активності, що охоплює як один мотив або спонуку, так і декілька, що взаємопов'язані у межах конкретної діяльності.

«Мотивація» є ширшим поняттям, ніж «мотив», і сприймається як сукупність збуджень, що спонукають людину до активності й визначають систему факторів, що детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо). Мотивація є процесом, який стимулює та підтримує активну поведінку на певному рівні.

Мотив і мотивація є базовими поняттями, що використовуються для пояснення рушійних сил поведінки, діяльності людини.

Список літератури:

1. Алексєєва М.І. Мотиви навчання учнів. Київ : Радянська школа. 1974. 120 с.
2. Асєєв В.Г. Мотиваційні резерви людини. *Психологічний журнал*. 1987. Т. 8. № 5. С. 3–12.
3. Варій М.Й. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
4. Гірностай П. Маслоу Абрахам Гарольд. *Політична енциклопедія*. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 430.
5. Гладіш Т. Формування мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6 (1). С. 150–155.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
7. Грабовська Т., Киричук О. Формування позитивної мотивації діяльності особистості. *Рідна школа*. 2002. № 4 (867). С. 12–14.
8. Занюк С.С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. С. 59.
9. Каньоса Н.Г. Мотивація як внутрішній чинник розвитку професіоналізму особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 18. С. 333–344.
10. Климчук В.О. Феномени розвитку внутрішньої мотивації. *Соціальна психологія*. 2008. № 6 (32). С. 70–77.
11. Корнієнко І.О. Проблема соціокультурного фактору поведінки особистості у роботах зарубіжних психологів. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. Вип. 19. С. 268–281.
12. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Наукова думка. 1989. 264 с.
13. Кушнір Ю.В. Психодіагностика для студентів-соціологів. Донецьк : КиЦ, 2012. 346 с.
14. Максименко С.Д. Генетична психологія учіння людини : монографія. Київ : Слово, 2017. 206 с.
15. Мар'яненко Л. Особливості формування вчителем творчого компоненту пізнавальної діяльності учня з позицій гуманістичної психології. *Український психолого-педагогічний збірник*. Львів. 2020. № 20. С. 47.
16. М'ясоїд П.А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ : Либідь. 2016. 560 с.
17. Підлісна С.В. Учбова діяльність як провідний чинник розвитку особистості молодшого школяра. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (64), Вип. 154, 2018. С. 82.
18. Психологічна енциклопедія / за ред. О.М. Степанова. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
19. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 215 с.
20. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / під кер. В.Б. Шапаря. Харків, 2009. 672 с.
21. Семиченко В.А. Проблеми мотивації поведінки та діяльності людини. Модульний курс психології. Модуль «Спрямованість». Київ. 2004. 521 с.
22. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.
23. Скрипник А.Ю., Мельничук С.Л. До історії дефініцій понять «мотивація» і «мотив» як психолого-педагогічного аспекту в навчанні. *Вектор Поділля : науковий журнал*. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ «Університетська думка», 2021. Вип. 4. С. 246–258.
24. Узнадзе Д.Н. Общая психология. Тбилиси. 1984. 612 с.
25. Усопкина Р.Я. Инвалидность у детей и пути профилактики. *Труды Рижского науч.-исследов. ин-та травматологии и ортопедии*. 1971. Вып. 11. С. 54–55.
26. Шищенко В.О. Формування в молодших школярів позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2016. Вип. 39. С. 150, 156.
27. McClelland David C. Human motivation. Cambridge; New York : Cambridge University Press. 1987. 663 p.
28. McClelland, David C. and Eric W. Johnson. Learning to Achieve. Glenview, Illinois : Scotti. Foresman & Co., 1984.
29. Nuttin J. Motivation, planning, and action. A relational theory of behavior dynamics / Transl. Leuven : Leuven University Press; Hills. (NJ) : Erlbaum, 1984. 251 p.

References:

1. Aleksieieva M.I. (1974). Motyvy navchannya uchniv [Motives of students' learning]. Kyiv. 120 s. [in Ukrainian].
2. Asieiev V.H. (1987). Motyvatsiini rezervy liudyny [Motivational reserves of a person]. *Psykhologichnyi zhurnal*. T. 8. № 5. S. 3–12. [in Ukrainian].
3. Varii M.Y. (2007). Zahalna psykhologhiia: navchalnyi posibnyk [General Psychology: Tutorial]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 968 s. [in Ukrainian].
4. Hirnostay P. (2011). Maslou Abrakham Harold. Politychna entsyklopediya [Abraham Harold Maslow. Political encyclopedia]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. S. 430 [in Ukrainian].
5. Hladysh T. (2012). Formuvannya motyviv i motyvatsiiv navchalno-piznavalnoi diialnosti yak psykhologo-pedahohichna problema [Formation of motives and motivation of educational and cognitive activity as a psychological and pedagogical problem]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya*. № 6(1). S. 150–155. [in Ukrainian].
6. Honcharenko S.U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid. 373 s. [in Ukrainian].
7. Grabovska T., Kyrychuk O. (2002). Formuvannya pozytyvnoi motyvatsiiv diialnosti osobystosti [Formation of positive motivation for personal activity]. *Ridna shkola*. № 4 (867). S. 12–14. [in Ukrainian].
8. Zanyuk S.S. (2002). Psykhologhiia motyvatsii: navchalnyi posibnyk [Psychology of motivation: Study guide]. Kyiv: Lybid. S. 59. [in Ukrainian].

9. Kanosa N.H. (2012). Motyvatsiia yak vnutrishnii chynnyk rozvytku profesionalizmu osobystosti [Motivation as an internal factor in the development of individual professionalism]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Vyp. 18. S. 333–344. [in Ukrainian].
10. Klymchuk V.O. (2008). Fenomeny rozvytku vnutrishnoi motyvatsii [Phenomena of the development of internal motivation]. *Sotsialna psykholohiia*. № 6 (32). S. 70–77. [in Ukrainian].
11. Korniienko I.O. (2013). Problema sotsiokulturnoho faktory povedinky osobystosti u robotakh zarubizhnykh psykholohiv [The problem of the sociocultural factor of personality behavior in the works of foreign psychologists]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. Vyp. 19. S. 268–281. [in Ukrainian].
12. Kostyuk H.S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psykholohichni rozvytok osobystosti [Educational process and psychological development of personality]. Kyiv: Naukova dumka. 264 s. [in Ukrainian].
13. Kushnir Yu.V. (2012). Psykhodiahnostyka dlia studentiv-sotsiolohiv [Psychodiagnostics for sociology students]. Donetsk: KyTs, 346 s. [in Ukrainian].
14. Maksymenko S.D. (2017). Henetychna psykholohiia uchinnyia lyudyny: monohrafiia [Genetic psychology of human learning: monograph]. Kyiv: Slovo, 206 s. [in Ukrainian].
15. Marianenko L. (2020). Osoblyvosti formuvannya vchytel'm tvorchoho komponentu piznavalnoi diialnosti uchnya z pozytsii humanistychnoi psykholohii [Peculiarities of the teacher's formation of the creative component of the student's cognitive activity from the standpoint of humanistic psychology]. *Ukrainskyi psykholoho-pedahohichniy zbirnyk*. Lviv. № 20. S. 47. [in Ukrainian].
16. Miasoid P.A. (2016). Psykholohichne piznannia: istoriia, lohika, psykholohiia [Psychological knowledge: history, logic, psychology]. Kyiv: Lybid. 560 s. [in Ukrainian].
17. Pidlisna S.V. (2018). Uchbova diialnist yak providnyy chynnyk rozvytku osobystosti molodshoho shkolyara [Educational activity as a leading factor in the personality development of a junior high school student]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Vol. VI (64). Issue 154. S. 82. [in Ukrainian].
18. Stepanov O.M. (2006). Psykholohichna entsyklopediia [Psychological encyclopedia]. Kyiv: Akademydav. 424 s. [in Ukrainian].
19. Voytko V.I. (1982). Psykholohichnyy slovnyk [Psychological dictionary]. Kyiv: Vyscha shkola. 215 s. [in Ukrainian].
20. Shapar V.B. (2009). Psykholohichnyy tлумachnyy slovnyk naysuchasnisnykh terminiv [Psychological explanatory dictionary of the most modern terms]. Kharkiv. 672 s. [in Ukrainian].
21. Semychenko V.A. (2004). Problemy motyvatsii povedinky ta diialnosti liudyny. Modulnyi kurs psykholohii. Modul «Spriamovanist» [Problems of motivation of human behavior and activity. Modular psychology course. Module “Orientation”]. Kyiv. 521 s. [in Ukrainian].
22. Semychenko V.A. (2004). Psykholohiia pedahohichnoi diialnosti: navchalnyi posibnyk [Psychology of pedagogical activity: Study guide]. Kyiv: Vyscha shkola. 335 s. [in Ukrainian].
23. Skrypnyk A.Yu., Melnychuk S.L. (2021). Do istorii definitsii poniat «motyvatsiia» i «motyv» yak psykholoho-pedahohichnoho aspektu v navchanni [To the history of the definitions of the concepts “motivation” and “motive” as a psychological and pedagogical aspect in education]. *Vektor Podillia: naukovyi zhurnal*. Kamianets-Podilskyi: ZUNU «Universytetska dumka», Vyp. 4. S. 246–258. [in Ukrainian].
24. Uznadze D.N. (1984). Obshchaya psikhologiya [General psychology]. Tbyl'sy. 612 s.
25. Usoskyna R.Ia. (1971). Invalydnost u detei i puty profylaktyky [Disability in children and ways of prevention]. *Trudy Ryzhskoho nauch.-issledov. yn-ta travmatolohyy i ortopedyy*. Vol. 11. S. 54–55.
26. Shyshenko V.O. (2016). Formuvannya v molodshykh shkolyariv pozytyvnoi motyvatsiiv do navchalno-piznavalnoi diialnosti [Formation of positive motivation for educational and cognitive activities in younger schoolchildren]. *Teoriya ta metodyka navchannya ta vykhovannya*. Vyp. 39. S. 150, 156. [in Ukrainian].
27. McClelland David C. (1987). Human motivation. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
28. McClelland, David C. and Eric W. Johnson. (1984). Learning to Achieve. Glenview, Illinois: Scotti. Foresman & Co.
29. Nuttin J. (1984). Motivation, planning, and action. A relational theory of behavior dynamics / Transl. Leuven: Leuven University Press; Hills. (NJ): Erlbaum.